

Едуард Семешин,

магістр історії, незалежний дослідник,

e-mail: edvardhannover@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5022-203X>

ОСОБОВІ СПРАВИ І СПИСКИ СТУДЕНТІВ ТА ПЕДАГОГІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ РЕПРЕСІЙ НА СУМЩИНІ 1930-Х РОКІВ

У статті простежується доля осіб, репресованих радянською владою, на основі поєднання особових справ, списків студентів і педагогів з матеріалами кримінальних справ та інших документів з архівних фондів, а також опублікованих досліджень. Наукова новизна полягає в тому, що вперше особові справи студентів і педагогів стали об'єктом систематичного дослідження, що мало на меті пошук відомостей про осіб, які були репресовані радянською владою або ж були родичами «ворогів народу». Автором здійснено спробу створити на основі особових справ і списків, які містять біографічні відомості, спеціальну базу даних із студентів і педагогів Сумщини. Розкриття відомостей про родичів репресованих також має важливе значення для генеалогічних досліджень.

Ключові слова: особові справи, репресії, студенти, педагоги, Сумщина.

Актуальність теми дослідження. Вивчення життя студентів і педагогів 1930–1950-х років актуальна тема для досліджень. Представники тогочасного студентства та педагогічної інтелігенції це унікальна група населення. Їхні опозиційні погляди відображали реальну політичну, економічну та соціальну ситуацію в тогочасному суспільстві. Особові справи педагогів і більшою мірою студентів 1930-х років здебільшого залишаються поза увагою науковців, і сьогодні вкрай мало систематичних досліджень, заснованих на використанні цих матеріалів. Вивчення особових справ і списків має важливе значення також для генеалогічних досліджень.

Дослідження має на меті розглянути долю осіб, репресованих радянською владою, на основі поєднання особових справ і списків

студентів та педагогів з матеріалами кримінальних справ, опублікованих досліджень тощо.

Методологічною основою для дослідження служать принципи історизму, об'єктивізму, поєднання системного та регіонального підходів, спрямованих на науково-критичний аналіз комплексу історичних джерел. На різних етапах науково-пошукової роботи було застосовано методи аналізу й синтезу, систематизацію, які дали можливість поєднати інформацію, отриману з багатьох джерел, у єдине ціле. Керуючись принципами історизму та об'єктивізму, автор вдався до критичного аналізу документів, зважаючи на можливі помилки в першоджерелах (наприклад, у написанні прізвищ) і неточності, зумовлені реаліями того часу (свідоме подання особами невірних відомостей про соціальне походження, місце народження, зміна прізвищ з метою уникнення політичних переслідувань або з інших причин). Поєднання системного та регіонального підходів дали змогу провести комплексний і критичний аналіз першоджерел з урахуванням особливостей регіону.

Аналіз наукових досліджень і джерельна база. Дослідженню особових справ студентів і педагогів було присвячено наукові праці О. Лук'яненка [59], В. Мороза [73], А. Чуткого [84]; на Сумщині – В. Крижанівського [58], І. Шищенко [85], Я. Куща, В. Оліцького [56].

Під час роботи над цим дослідженням у 2018–2021 рр. автором було опрацьовано декілька тисяч справ у державному архіві Сумської області (далі – ДАСО), включаючи понад 200 архівно-кримінальних справ репресованих (здебільшого студентів і педагогів) осіб, особових справ студентів та педагогів Сумського інституту соціального виховання (далі – СІСВ) і створеного на його базі Сумського державного педагогічного інституту (далі – СДПІ) (нині – Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка), газети й журнали того часу, розміщені в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. На основі вивчених документів створено базу даних студентів і педагогів Сумщини з кінця 1920-х до початку 1950-х років, яка істотно полегшила науково-пошукову роботу. Наразі вона містить понад 6 тис. прізвищ.

Виклад основного матеріалу. В автобіографіях декількох студентів СДПІ згадується про смерть їхніх батьків у 1932–1933 рр. Так,

А. Рагулін (1901 р. н., с. Пожня Великописарівського району Сумської області) пише про смерть батька в 1933 р. [37, арк. 1], А. Нестеренко (1912 р. н., м. Червоноград Харківської області) – смерть батька в 1932 р. [32, арк. 2], Ф. Пересип (1916 р. н., с. Мар'ївка Кіровоградської області) згадує, що «в 1921 р. помер батько, а через 12 років померла мати»¹⁶ [34, арк. 8]. П. Радченко (с. Марківка, нині Сумський район Сумської області) після смерті батька в 1919 р. разом з хворою на ревматизм матір'ю залишилися на утриманні дядька Д. Радченка, який помер в 1933 р. Після його смерті вона змушена була залишити навчання в педагогічному технікумі та повернутися в рідне село. Її мати померла в 1935 р. [36, арк. 2].

Обох батьків втратила студентка Т. Грицаєнко (1917 р. н., с. Марківці тодішнього Штепівського району Сумської області). Батько П. Грицаєнко помер в 1931 р., мати – в 1933 р. Т. Грицаєнко, яка в 1933 р. закінчила школу, залишилася зовсім сама. У 1934 р. вона влаштувалася ученицею на пошту. Після трьох тижнів навчання була відправлена працювати телефоністкою в Штепівську філію зв'язку, пропрацювала там до 1936 р. У 1936–1939 рр. навчалася в Лебединській педагогічній школі. Там же в 1939 р. вступила в кандидати КП(б)У, а в жовні 1940 р. стала членом партії. З 1 вересня 1939 р. працювала вчителькою в школі; 15 серпня 1941 р. подала заяву для вступу на історичний факультет (заочного відділу) СДПІ [30, арк. 2, 3].

В особових справах студентів СДПІ другої половини 1930-х років містяться згадки про розкуркулення їхніх батьків і близьких родичів. Так, у студента історичного факультету (заочний відділ) Й. Фалькова (уродженець с. Тьоткіно Курської області) в 1930 р. було розкуркулено дядька, який у подальшому працював у колгоспі [35, арк. 3, 3 зв.]. Студент мовно-літературного факультету О. Кладько (с. Томашівка Смілівського району Сумської області) пише, що в 1933 р. майно його батьків було розпродано за невиконання державних поставок хліба. У тому ж році його батько вступив до колгоспу [39, арк. 2].

Студент історичного факультету М. Бивалін писав в 1939 р.: «...родился в 1916 году в декабре м[еся]це. В дер[евне] Бывалино

¹⁶ Тут і надалі граматику цитат збережено.

Путивльського району Сумської області в семье крестьянина-середняка. [...] В 1934 году поступил в Киевский педагогический техникум, который окончил в 1936 году. В этом же году был направлен на педагогическую работу в Шалыгинский район Мачулинскую н.с. школу учителем истории, географии, конституции. В 1938 году был принят в ряды ленинского комсомола. Сейчас работаю в Мачулинской н.с. школе» [29, арк. 2]. У збірнику про голодомор на Сумщині опубліковано його спогади, де він писав, як заможних селян позбавляли не лише зерна, а й усього майна, навіть житла. Згадує він і про свого батька: «Навсегда остался в памяти тот день, когда отец сел за стол и моя мама поставила ему на стол суп, он молча ел, а слезы падали на стол. Я понимал, что ему хочется хлеба, а его нет» [64, с. 218, 219]. Його батько, Є. Бивалін, заарештований 1 лютого 1933 р. за ст. 54-10 КК УРСР, у минулому мав 7 десятин землі, з 1910 р. до лютневої революції служив у Путівлі городовим. З 1923 р. позбавлений виборчих прав як колишній городовий, але після вступу в колгосп поновлений у правах. Згідно зі свідченнями колгоспника Ю. Биваліна, Є. Бивалін нібито проліз у колгосп з метою його розвалу, агітуючи селян не вступати: «...Колхоз для бедняка не выгоден и вообще в колхозе нельзя работать. Советская власть для крестьян не выгодна – и в колхоз идти не следует». З приводу виконання плану хлібозаготівлі говорив: «...в этом году нам пропадать всем с голода. Государство заберет хлеб, индивидуальное хозяйство может спрятать свой хлеб и пережить голодный год, а колхозникам деваться не будет куда. В прошлом году был голод на Полтавщине, а в этом году такую же политику власть проведет и в нашей местности, весь хлеб заберут. И хлеб забирают с целью, чтобы разорить крестьянство до основания». За такі висловлювання Є. Биваліна було засуджено до трьох років заслання в Казахстан [50, арк. 9, 20, 21, 23].

П. Поліщук, 1903 р. н., уродженець м. Володимир-Волинський Волинської області, був студентом мовно-літературного факультету СДПІ [27, арк. 229 зв., 230]. Постановою секретаріату Сумського МПК від 24 серпня 1933 р. був призначений на посаду завідувача школи в с. Шпилівка [7, арк. 389]. У тому ж році на нього подали відверто наклепницьку скаргу, назвавши його куркульським

агентом. У цьому анонімному листі повідомлялося, що П. Поліщук, працюючи в школі с. Сіробаби тодішнього Ульянівського району, «злигався з попом і куркульнею і діяв на їхню користь надто старанно. Писав їм заяви до сільради, щоб зменшити податок, план хлібоздачі і т. ін. Голова сільради Ляшко ніяк не міг догадатися хто це робить. Але секретар партосередку т. Жовба на заявах про вихід з колгоспу, які поступали до нього від колгоспників, зловив куркульського агента. Поліщук написав їх щось понад 30». Крім того, П. Поліщука було звинувачено в пияцтві, ухиленні від громадської роботи (за це було виключено з партії) та симпатіях до «правого ухилу» [7, арк. 319]. В 1935 р. українські групи мовно-літературного факультету СДП було переведено до м. Полтава [19, арк. 25 зв.]. П. Поліщука було заарештовано 19 жовтня 1937 р., особливою нарадою при НКВС СРСР засуджено до вищої міри покарання [67, с. 20].

У першій половині 1930-х років колективізація та розкуркулення супроводжувалися чистками навчальних закладів від «чужорідних елементів», серед яких було багато осіб «куркульського походження», які приховали своє соціальне походження. У січні 1931 р. газета «Плуг і молот» повідомляла про «дітей розкуркулених» серед студентства Сумського зоотехнікуму, називаючи таких осіб: «Дворніченко К., Дідоренко, Кравченко Вас., Мурза, Чергинець, Колодка, Нагірний, Михайліченко. Всі вони пролізли під маркою бідняків, бо сільрада не уважно ставиться до видачі звірок. Легка кіннота це виявила і адміністрація повинна негайно вжити заходів, щоб очистити майбутні кадри фахівців від клясових ворогів» [83]. У лютому того ж року повідомлялося, що до СІСВ проліз син куркуля із с. Локня І. Ткаченко, який був відрахований. Його «батько до революції мав дім, круподерню, 10 десятин землі, орендував землю у бідняків, визискував найману працю, мав чимало худоби, реманенту. Експертник за радянської влади, батько Ткаченка переховує хліб і за зрив державної хлібозаготівлі його частково розкуркулюють» [54]. Про цей випадок навіть написали лист до редакції харківського журналу «Студент революції» [72].

Наказ № 166 по СІСВ про відрахування студента вийшов 22 червня 1932 р.: «За відомостями, що є у дирекції інституту, студент 4-го

курсу ІСВ Несвіт Іван Тимофійович є син куркуля, використовував найману працю. При вступі до ІСВ це все заховував» [17, арк. 42]. У списках студентів згадується Г. Несвіт, 1905 р. н., студент денного робітфаку при СДПІ [14]. Відомо, що Г. Несвіт, 1903 р. н., с. Запсілля, проживав у с. Миропілля. Перебуваючи студентом IV курсу мовно-літературного факультету Харківського педінституту та працюючи учителем середньої школи, 9 квітня 1938 р. його було заарештовано як учасника антирадянської націоналістичної організації; 13 січня 1939 р. його справу було закрито та звільнено з-під арешту [69, с. 177].

Студентку економічного відділу СІСВ Л. Остапенко, 1914 р. н., с. Баси Сумського району [27, арк. 107 зв., 108], було відраховано наказом № 64 від 15 квітня 1934 р. за укриття соцпоходження: «...в анкеті показала: “із селян”, а в дійсності – дочка офіцера, що його засуджено до розстрілу і замінено 10 рокам примусової праці та висиланням. Батько її був головою польових судів Білої Армії. Вищезазначене стверджується матеріалами від с/ради та колгоспників с. Баси» [18, арк. 82 зв., 83]. Завдяки дописам у газеті «Плуг і молот» вдалося простежити долю її батька. У лютому 1933 р. вийшла стаття колгоспників с. Баси, що в місцевому колгоспі розкрадається державне майно. Ініціаторами крадіжок було керівництво колгоспу в особі О. Остапенка, М. Лущика та їхніх родичів [2]. Виїзна сесія Харківського облсуду 19 березня того ж року слухала справу колишніх керівників Басівського колгоспу «Червоний незаможник». Так зване куркульське керівництво було звинувачено в руйнації колгоспу (із 300 працездатних працівників залишилося 80–90). Копання картоплі вони доручили розкуркуленим, які, «накопуючи 12 пудів картоплі з га, понад 120 пудів її залишали в землі». Керівник колгоспу на прізвище Хурсенко привласнив собі 300 пудів картоплі, 153 кг м'яса та чимало інших продуктів. Суд, вважаючи центральною постаттю в цій справі колишнього офіцера Остапенка, засудив його до «найвищої міри соціального захисту» – розстрілу. Лущика й Хурсенка засуджено на 10 років позбавлення волі в далеких місцевостях СРСР, Пилипенка – на 8 років, Обозного, зваживши на короткий час перебування в колгоспі, – на 3 роки [53].

Частина молоді намагалася публічно зректися своїх батьків, щоб уникнути переслідувань. У газеті «Плуг і молот» опубліковано оголошення, у якому І. Абрамов зікався свого батька, голови церковної ради Т. Абрамова [65]. Автором вірогідно був І. Абрамов, 1912 р. н., с. Ганнівка, у подальшому студент фізико-математичного факультету СДПІ [27, арк. 167 зв., 168], а батько, це вірогідно Т. Абрамов, 1881 р. н., на момент арешту 19 грудня 1937 р. працював робітником артїлі «Сумхімпром». Трійкою НКВС по Харківській області засуджений до розстрілу [68, с. 163].

Як зазначає дослідниця О. Рябенко, «із середини 1930-х років розпочинається демонстративна кампанія примирення з вихідцями із соціально-ворожих верст населення» [70, с. 173]. За постановою ЦВК і РНК СРСР від 29 грудня 1935 р. «Про прийом до вишів і технікумів» було скасовано всі обмеження на прийом до ВНЗ, пов'язані із соціальним походження вступників. У книзі наказів по СДПІ міститься декілька документів (заяви студентів до дирекції СДПІ та в наркомат освіти, накази директора навчального закладу тощо) з посиланням на згадану постанову. Як наслідок, декількох студентів (М. Марченко, Л. Олексенко, Р. Цітліюнок), яких було відраховано раніше за їхнє соціальне походження, було поновлено в навчальному закладі та вони змогли продовжити навчання [19, арк. 63, 71; 20, арк. 19, 20, 21, 21 зв.]. Характеристики та списки студентів, у яких наведено цитати з книг наказів про відрахування студентів за соціальне походження і їх подальше поновлення в навчальному закладі, також містять додаткові біографічні відомості. Так, у списках випускників фізико-математичного факультету СДПІ (1937–1938 н. р.) згадується Р. Цітліюнок (у деяких документах – Цейтліюнок), 1911 р. н., м. Переяслав Київської області, за національністю – єврейка [26, арк. 129 зв.]. Наказом № 155 по СДПІ від 26 листопада 1935 р. студентку II курсу Р. Цейтліюнок було відраховано з навчального закладу у зв'язку з тим, що «при вступі до інституту приховала своє дійсне соцпоходження, батько якої бувш. торговець». Постановою № 9 начальника управління підготовки вчителів НКО Давидова від 31 січня 1936 р. наказ № 155 було відмінено, «враховуючи те, що Цітліюнок про це не скривала, коли

вчилася на 5-ти місячних педкурсах при Сумському педтехнікумі». Її було поновлено в лавах студентів [19, арк. 70, 71].

Серед студентів було багато осіб, рідних яких було репресовано в роки «великого терору». Г. Сичевська в 1940 р. вступила на мовно-літературний факультет СДПІ. Вона пише, що «народилася 5 листопада 1921 року в с. Стара Оржиця Згурівського району Полтавської області [нині – Броварський район Київської області. – Прим. авт.] в родині службовця. Батько до жовтневої революції був ветфельдшером. Після революції – ветеринарний зоотехнік, з листопада 1937 року відбуває 3^х річну кару по суду. Вчитися я почала з 1930 року в Сумській школі № 3, де вчилася до 1937 р., а із 1937 року у зв'язку з переїздом батьків до с. Велика Чернещина я перейшла вчитися до В[елико]-Чернещинської школи, яку закінчила 1940 року. В 1938 році в грудні місяці я вступила до лав ЛКСМУ. Перебуваючи в лавах комсомолу, я ніяких стягнень не мала. Живу на утриманні зятя, який працює вчителем української мови і літератури при В[елико]-Чернещинській середній школі. Крім мене, на утриманні зятя живе мати і менша сестра. Старша сестра – класовод 1–4 класів в Чернещинській середній школі. За кордоном я родичів не маю». У справі міститься заява Г. Сичевської до дирекції СДПІ. Вона просила «назначити мені стипендію, бо на інші засоби до існування розраховувати не можу, тому що живу на утриманні зятя. На утриманні зятя живе його сім'я, що складається із трьох чоловік, я, моя мати і менша сестра». Згідно із наявною довідки, її сім'я «знаходиться на утриманні Усика Якова Івановича, який працює вчителем і одержує заробітну плату в 500 крб. на місяць і має на утриманні 9 чоловік». Наказом № 290 по СДПІ від 30 жовтня 1940 р. Г. Сичевська була звільнена від плати за навчання [40, арк. 1, 2, 7]. Її батько Ф. Сичевський, 1887 р. н., с. Оржиця Полтавської області, на момент арешту 9 листопада 1937 р. проживав у м. Суми; 20 березня 1939 р. засуджений до 3 років позбавлення волі [68, с. 233].

У списку курсантів 5-місячних педагогічних курсів при СІСВ згадується Я. Усик, 1909 р. н., с. Головашівка [12, арк. 60, 62 зв.]. В 1940 р. він згадується як студент-заочник мовно-літературного факультету СДПІ [24, арк. 54 зв.]. Я. Усик, 1908 р. н., уродженець

с. Головашівка Сумського району, член ВКП(б), зник безвісти під час війни в листопаді 1943 р. У документі згадується його дружина Н. Сичевська, яка перебувала в «с. Нов. Оржиця Згурівського району Полтавської області» [62]. Також у газеті «Більшовицька зброя» «згадується І. І. Усик», вірогідно його брат, який у липні 1939 р. став членом ВКП(б). На той момент 6 років працював у школі с. Велика Чернеччина, а в 1939 р. був висунутий на посаду завідуючого школою [61].

Студент мовно-літературного факультету СДПІ І. Гнітій пише: «...нар[одився] в м. Охтирці в 1918 р. В 1927 р. вступив до НСШ, яку закінчив в 1934 р. По закінченню НСШ вступив до Охтирського технікуму механізації сільського господарства. Закінчив в 1938 р. Рік працював механіком. В 1939 р. вступив на річні курси вчителів 5–7 класів при Охтирській педагогічній школі, яку закінчив в 1940 році» [38, арк. 2]. Його батько Г. Степанович (1896 р. н., м. Охтирка) у минулому служив у білій армії. Його заарештовано 15 листопада 1937 р. На момент арешту в нього була дружина Єлизавета Антонівна, 40 р., діти Іван (19 р.), Михайло (18 р.), Меланія (15 р.) і Григорій (5 р.) [51, арк. 20]. Д. Гнітій у минулому мав 15 га землі, 2 коней, 2 корови, 6 свиней та експлуатував найману працю. Обвинувачення базувалося на свідченнях кількох осіб. Свідок М. Руженський стверджував, що «в июле месяце сего года [1937] перед уборочной кампанией встретившись, не помню какого именно числа, в городе немного подвыпившим и говорит мне: знаешь, что возможно скоро будет война, снова пойду воевать и добывать новую власть, при которой будет жить лучше, а то видишь, говорит, при советской власти ни хлеба, ни мануфактуры, ни обуви, ничего». За словами свідка Ф. Литовченко, обвинувачений говорив, що «конституция написана неверно, как будто бы представляет широкие права всем, но теперь арестовывают кого попало». У справі один протокол допиту Д. Гнітія від 16 листопада 1937 р. Він заперечував висунені проти нього звинувачення. 29 листопада 1937 р. Д. Гнітія було засуджено до 10 років таборів. Термін ув'язнення відбував у таборі Хабаровського краю, де «скончался от пеллагры при сопутствующей алиментарной дистрофии 14 сентября 1943 г.» [40, арк. 3, 9 зв., 16].

Лев (Лейба) Варшав'як, 1919 р. н., м. Суми, після закінчення середньої школи № 2 в м. Суми [26, арк. 236] в 1938 р. вступив на історичний факультет СДПІ [23, арк. 276]. У липні 1941 р. був мобілізований до Червоної армії [25, арк. 44]. У травні 1942 р. зник безвісти. На той момент у нього залишилися дружина Маргея Йосипівна [62]. Його батька Г. Варшав'яка було заарештовано 21 серпня 1937 р. за антирадянську пропаганду та засуджено на 10 років таборів. В анкеті репресованого згадуються члени сім'ї – дружина Роза, син Лейба (1919 р. н.), донька Ліза – (9 р.). Г. Варшав'як в автобіографії від 12 липня 1939 р. писав, що в 1911 р. був призваний в армію, служив в м. Полтава в 34-му піхотному полку, у серпні 1917 р. був звільнений від служби через хворобу в м. Вороніж, де перебував на лікуванні. У тому ж році виїхав у м. Суми, де влаштувався працювати ткачем на місцевій фабриці. У листопаді 1921 р. через хворобу матері разом з біженцями легально виїхав до Варшави, а в лютому 1926 р. разом з дружиною та малолітнім сином нелегально повернувся до УРСР. Після карантину в м. Славута його із сім'єю відправили в Омськ, де він не зміг отримати роботу, тому був направлений у м. Суми. В 1927 р. органами ДПУ він був висланий із м. Суми в м. Вороніж, де після проголошеної амністії в честь десятиліття Жовтневої революції був знятий з обліку. В 1928 р. прийняв радянське громадянство й отримав можливість виїзду в будь-яку місцевість СРСР. Після повернення до м. Суми до свого арешту працював на Сумській текстильній фабриці. Якщо вірити свідкам, обвинувачений постійно скаржився на низькі зарплати, відсутність продуктів і товарів у магазинах, важкі умови життя [48, арк. 5 зв., 8, 11, 13, 15, 36].

І. Вакала, 1898 р. н., м. Суми, в 1921 р. засудили до трьох років позбавлення волі за ст. 105 УК УРСР. На момент арешту 18 квітня 1938 р. проживав у м. Суми, вул. Холодногорська, 28. Мав сім'ю в складі: дружина Наталія Олександрівна (38 р.), двоє дітей – Валентина (17 р.), Єлизавета (14 р.) [44, арк. 199]. У наклепницькому листі анонімних робітників Сумського хлібозаводу від 2 жовтня 1937 р. згадується, що І. Вакал був сином торговця [52]. Вірогідно його батька Я. Вакала, 1881 р. н., член партії з 10 лютого 1932 р., 27 жовтня 1935 р. було виключено з партії за такою причиною: «...

проверкой его партийных документов было установлено, что Вакал с 1907 по 1917 год служил старшим унтер-офицером на сверхсрочной службе в царском флоте. В 1928 году Вакал, работая в кооперации, продавал товар спекулянтам, за что он был снят с работы и осужден на 6 мес. принудительных работ. В 1933 году, будучи на курорте, вел кулацкие разговоры о коллективизации, что “не надо проводить раскулачивание”, за что он был исключен из партии цеховой парторганизацией» [9, арк. 256]. Його донька В. Вакал, 1921 р. н., м. Суми, закінчила школу № 5 у м. Суми [26, арк. 233]. Згідно з наказом № 271 по СДПІ від 15 жовтня 1940 р. вона була зарахована на II курс історичного факультету СДПІ в порядку переводу з Харківського державного університету [24, арк. 189]. У біографічних відомостях студентки В. Вакал вказано, що вона проживала в м. Суми, вул. Холодногорська, 23 [26, арк. 233]. В 1943/1944 навчальному році її було поновлено в лавах студентів СДПІ. Згідно з наказом № 112 від 5 липня 1944 р. студентку III курсу історичного факультету В. Вакал було відраховано «за негідну поведінку на окупованій території, несумісну із званням радянського студента» [57]. Його дружина Н. Вакал у червні 1956 р. проживала в м. Суми, вул. Холодногорська, буд. 56 [46, арк. 46].

М. Церковницький народився 9 жовтня 1899 р. в с. Барвенково Барвінківського району Харківської області. Його було заарештовано 22 квітня 1938 р. та засуджено до розстрілу як учасника антирадянської організації в м. Суми. На момент арешту в нього була дружина О. Зубовська, 1896 р. н., завідувача школою хутора Тополя, а також два брати – Олександр, 1896 р. н., бухгалтер у м. Суми, і Володимир, 1902 р. н., який проживав у м. Вологда [45, арк. 14, 14 зв.]. В автобіографії в 1948 р. студент фізико-математичного факультету СДПІ С. Церковницький (24.09.1921 р. н., м. Лебедин) писав, що його батько Олександр до 1922 р. працював учителем, а потім перейшов на звітну роботу, мати Н. Лобко з 1927 р. працювала акушеркою в м. Суми. С. Церковницький в 1939 р. закінчив школу № 5 у м. Суми і вступив до Московського державного університету на філологічний факультет. Через хворобу (малярію) змушений був полишити навчання, і в жовтні 1940 р. призваний в армію. Служив в 10-му окремому аеродромно-інженерному батальйоні. Після демобілі-

зації в жовтні 1946 р. вступив до СДПІ. Він згадує про свого брата Миколу, ветерана війни, який після закінчення Херсонського зоотехнічного інститут працював районним зоотехніком у Сталінській області, став депутатом районної ради [41, арк. 441].

Б. Пільверман (23.09.1918 – 14.06.1970) в 1943–1956 рр. працював на кафедрі всесвітньої історії СДПІ [1, с. 219]. У березні 1953 р. в автобіографії писав: «Мой отец до Первой Мировой войны был учащимся, а затем солдатом. Тяжелая болезнь, полученная им на фронте, на старости лет приковала его к постели и в 1922 году он умер. Меня содержала мать врач... Со мной живут мать – Заславская Рахиль Яковлевна, врач 2-й поликлиники и жена – Костенко Галина Андреевна, артистка Сумской области и драматического театра имени Щепкина» [60, арк. 10, 11]. В українському мартирологу згадується лікар-стоматолог Р. Заславська-Пільверман, яка на момент арешту (14.12.1937) проживала в м. Полонне Хмельницької області [76].

Л. Баржицький народився 12 грудня 1899 р. в сім'ї сільського вчителя в с. Чернокозинці (нині – Кам'янець-Подільський район Хмельницької області). Після закінчення в липні 1933 р. Ніжинського ІСВ призначений завпедом школи в с. Озеряни (нині – Прилуцький район Чернігівської області). Пропрацювавши там один навчальний рік, у серпні 1934 р. за власним бажанням перейшов на посаду вчителя фізики й математики до Краснопілської неповної середньої школи, де працював до 10 липня 1935 р. Після цього був призначений на посаду директора школи в с. Верхня Сироватка (нині – Сумський район Сумської області). У вересні 1936 р. він подав заяву для вступу на фізико-математичний факультет СДПІ [42, арк. 1, 2].

Проживаючи в с. Краснознаменка Гадяцького району Полтавської області, 16 лютого 1938 р. його було заарештовано й засуджено до розстрілу [66, с. 52]. Каральні органи приписали йому участь в антирадянській організації, членом якої він нібито був в 1925–1936 рр. та готував диверсійний акт на користь польських спецслужб. Як показало додаткове розслідування в 1950-х роках, ніякої «контрреволюційної організації» в Краснопілському районі не існувало [43, арк. 220, 221].

М. Демченко народився 15 листопада 1919 р. в м. Лебедин. В 1927 р. батько у зв'язку зі зміною місця роботи переїхав в м. Річки Білопільського району. У 1934 р. М. Демченко у зв'язку з хворою змушений був полишити навчання в школі. У цьому ж році батько знову переїхав до м. Лебедин, де працював в артілі «Червона зірка». У 1936 р. батько помер і залишилася мати, яка в тому ж році стала пенсіонеркою. У 1938 р. М. Демченко вступив на історичний факультет СДПІ; 31 листопада 1940 р. у зв'язку з введенням плати за навчання він звернувся із заявою до дирекції інституту, щоб його перевели на заочний відділ і направили на педагогічну роботу [31, арк. 2, 12]. Перебуваючи рядовим 1036-го артилерійського полку 161-ї змішаної дивізії 40-ї армії 31 травня 1943 р. М. Демченка було засуджено до 10 років таборів. Мати Г. Демченко на той час проживала в м. Лебедин [62].

І. Зінич народився 3 вересня 1888 р. в м. Лебедин, освіта середня педагогічна. На момент арешту 6 квітня 1938 р. проживав у с. Михайлівка, перебував на посаді директора Андріївської неповно-середньої школи. Заарештований як учасник контрреволюційної білогвардійської організації. Лебединським РВ НКВС 18 березня 1939 р. справу закрито [69, с. 337]. І. Зінич перебував студентом заочного відділу СДПІ. У його особовій справі містяться відомості про дружину М. Зінич, 1894 р. н., уродженку с. Воскресеньке. Згідно з довідкою, представленою в справі, І. Зінич брав найактивнішу участь у всіх поточних кампаніях (колективізація, розповсюдження позики п'ятирічки, посівна кампанія), проводив методичну роботу з ліквідації неписьменності [28, арк. 2, 5].

П. Гудзенко народився 15 січня 1893 р. в м. Черкаси. У 1912 р. закінчив вчительську школу й працював на педагогічній роботі. У 1917–1919 рр. був у Київському українському університеті, з якого вибув у зв'язку з партроботою. Перебував з 1917 р. в українській соціально-демократичній партії, з 1919 р. член КП(б)У [79, арк. 1, 2, 3]. У пресі згадується в 1917 р. як секретар військової української Ради південно-західного фронту [74]. У грудні 1918 р. члени Українсько-демократичної хліборобської партії П. Гудзенко та Ж. де Сегюр з'явилися до німецького посольства для обговорення політичного становища і висловили думку, що якщо гетьман

П. Скоропадський зважиться сформував національний український кабінет, то С. Петлюра та його прибічники погодяться скласти зброю [75, с. 270, 271]. В 1920–1921 рр. П. Гудзенко працював відповідальним редактором повітової газети «Вісті» на Черкащині, у 1921–1923 рр. – завідувач радянською трудовою школою, в 1923–1924 рр. – інспектор Окрповітосвіти, в 1924–1926 рр. – політуповноважений педтехнікуму в Черкасах, викладач соціально-економічних дисциплін, в 1925–1927 рр. – завідувач навчальною частиною Окружної партійної школи. Після її ліквідації з 1 жовтня 1927 р. – директор Золотоніського педтехнікуму, з 1 листопада 1929 р. – директор Смілянського технікуму цукрової промисловості, з 11 березня 1930 р. очолив Зінов'євський педтехнікум [79, арк. 1 зв.]. Деякі дослідники вважають, що за дирекції П. Гудзенка Зінов'євський педтехнікум 1 жовтня 1930 р. було реорганізовано в Інститут соціального виховання [63, с. 258]. Однак з вересня 1930 р. на посаду директора Зінов'євського педтехнікуму було призначено К. Мойсюка [81, арк. 1, 2]. У березні 1929 р. П. Гудзенко закінчив Київський інститут народної освіти [79]. З вересня 1931 р. до 13 вересня 1933 р. перебував на посаді директора СІСВ [18, арк. 25]. У серпні 1933 р. Сумський міський парткомітет прийняв рішення звільнити його з посади директора СІСВ за «незабезпечення більшовицьким керівництвом в педінституті» [8, арк. 11, 12]. Як пише О. Лук'яненко, П. Гудзенка було звільнено з посади директора СДПІ у зв'язку із серцевою хворобою (розширення аорти та міокардит). Він звернувся до партії з проханням надати йому відпустку для лікування в Сочі [59, с. 322]. Про його подальшу долю відомо небагато. Під час війни 1941–1945 рр. перебував на військовій службі [62]. В 1955 р. в м. Київ захистив дисертацію [4], став автором географічних нарисів по Сумській і Черкаській областях [5, 6]. Помер у 1971 р. в Києві.

Особові справи також дають можливість розкрити історію життя та діяльності студентів-активістів, які брали участь у політичних кампаніях тих років. У. Лазаренко народилася 17 червня 1910 р. в м. Суми [27, арк. 121 зв., 122]. В 1921–1927 рр. працювала в м. Суми кравчиною, у 1927–1928 рр. – на різних роботах, у 1928–1931 рр. – кравчиня у швейній майстерні «Друг дітей» у м. Суми. З 1931 р.

є студенткою СІСВ; з 22 вересня 1931 р. – кандидат КП(б)У [9, арк. 69]. Згідно з анкетною, працюючи на посаді кравця у швейній майстерні, вона мала ставку 24 крб. на місяць. Згідно з довідкою про соціальне походження, вона жила в батька, який мав власний будинок. Батько був робітником, членом профспілки будівельників і членом міськради четвертий рік [13, арк. 29, 30]. З вивчених матеріалів стає зрозуміло, що вона була направлена на навчання за сприяння свого батька, який вірогідно в минулому був партизаном-комуністом. Після його смерті наказом № 59 по СДПІ від 5 квітня 1934 р. студентка II курсу математичного відділу У. Лазаренко була відмічена «як активний громадський робітник у роботі інститута і ударник учоби. Зважаючи на важкий матеріальний стан визначити стипендію 140 (сто сорок) крб. на м-ць, як спеціально-визначену дирекцією» [18, арк. 79, 79 зв.]. Наказом № 71 від 30 квітня 1934 р. «за зразкову боротьбу в учобі, де має гарні показники, а також за громадсько-політичну роботу, де дає гарні зразки роботи», була занесена до червоної книги ударників інституту [18, арк. 87, 88]. Двічі обиралася до бюро колективу ЛКСМУ, двічі до профкому. За гарну успішність і громадсько-політичну роботу була премійована 8 разів [13, арк. 31]. Після закінчення СДПІ в 1936 р. працювала в міському ВНО [21, арк. 24], з 1938 р. – член ВКП(б) [10, арк. 124].

П. Шуменко народився 12 (27) грудня 1900 р. В автобіографії 27 березня 1935 р. він писав, що походив із сім'ї селянина-бідняка. Його «батько до жовтневої революції землі не мав, працював по наймах у поміщика Лупуниського. Під час імперіалістичної війни був мобілізований на фронт. Землі батько одержав 2,5 га під час жовтневої революції. Я до 1915 року жив при батьках. Закінчив 2-х класну школу М.Н.О. Залишившись без батька під час імперіалістичної війни / моя родина складалася із матері й 3-х дітей / я вимушений був йти у батраки. 2 роки, а саме 1916 і 1917, працював у підрядника в м. Євпаторії / Крим / – столярував. В 1917 році восени повернувся до с. Юнаківки. В 1918 р. під час розгулу петлюрівсько-гетьманських банд / в 1918 році / вступив в партизанський загін, що сформувався з мешканців с. Юнаківки та Могриці. Партизанський загін влився в червону гвардію і перебував у червоній гвардії та червоній армії з 1918 до 1922 року. На революційному фронті брав

участь в боротьбі проти Петлюри, гетьманців, білополяків, перебуваючи в дивізії Щорса, та проти Врангеля і банд Махно. 1922 року по демобілізації повернувся в с. Юнаківку. Не маючи змоги жити при батьках в 1924 році весною вступив в колгосп «Користь» Юнаківської С.Р. За час перебування в колгоспі працював на посадах – голова колгоспу, секретар полевод та інш. В 1930 р. працював в Юнаківській С. Раді заступником голови сільради. В 1931 році мобілізований на учобу в Сумський Педінститут. В лави партії вступив в 1930 році; в члени перевели в 1932 році. Партстягнень не було. В 1934 році закінчив Історичний відділ Сумського Педагогічного Інституту. Зараз працюю Зав. Робфаком при Інституті й викладачем історії партії» [15, арк. 59]. Наказом № 39 від 22 лютого 1934 р. студент IV курсу історичного відділу П. Шуменко, «червоний партизан, чл. КПБУ, бідняк-колгоспників, учасник боїв проти Петлюри, Врангеля, білополяків та банд Махно, відзначається грошовою премією в розмірі 100 крб.» [18, арк. 66 зв., 67, 68]. Згідно з його характеристикою, П. Шуменко, «будучи студентом IV курсу в 1933 році працює зав. вечірнім робфаком при інституті, а з осені 1934 р. зав. денним робфака і лектором там же. З роботою завробфаком справляється; також як лектор робфаку методично підготовлений; методологічні лекції витримані. В житті парторганізації приймає активну участь – має навантаження; голова МК сп[ілки] робітників Вищої Школи та НДУ, керівник партшколи при парторганізації Сумського відділу НКВД» [15, арк. 58]. На посаду завідувача вечірнім робітфаком П. Шуменка було призначено наказом № 29 по СДПІ від 10 лютого 1934 р. [18, арк. 60]. Написав та захистив дипломну роботу на тему: «Селянська реформа 1861 р. та її наслідки» [16, арк. 122].

Показовою є історія його призначення на посаду завідувача однорічних педагогічних курсів при СДПІ. До нього на цій посаді перебував М. Режко, який народився 21 листопада 1897 р. в с. Вороньки Чернухінського району Полтавської області, перебував членом ВКП(б) з 1919 р. по липень 1931 р. Виключений з партії за невиконання постанови секретаріату про надіслання на роботу до Укрплодоовочі. М. Режко був старим комуністом, який «в качестве командира красно-партизанского отряда в 1918 году вел борьбу с немецкими оккупантами. Под непосредственным руководством

тов. Режко как военного комиссара Лохвицкого и Гадячского уездов в 1919, 1920, 1921 гг. были ликвидированы банды Ангела-Христового. Кроме того, Режко руководил Лохвицким вооруженным отрядом по борьбе с Григорьевым» [15, арк. 208, 213]. Згідно з архівною довідкою М. Режко викладав на однорічних педагогічних курсах при СДП історію Західної Європи; 7 липня 1934 р. його було звільнено згідно з його проханням у зв'язку із виїздом до м. Суми. У заяві від 7 липня 1934 р. М. Режко писав, що «у зв'язку із хворобою я вимушений виїхати із м. Суми, прошу Вас звільнити мене від читання лекцій по історії Заходу». Однак в наказі директора СДП зазначалося, що «в связи с тем, что зав. педкурсами тов. Режко не обеспечивает нормальный ход работы курсов в особенности подготовительных курсов в институт, где постоянные прорывы, отсутствует совершенно дисциплина / посещаемость ежедневно всего лишь 50 % / освободить тов. Режко от обязанностей Зав. курсами с 2 июля 1934 г. Зав. курсами назначаю тов. Шуменко» [15, арк. 206, 207, 208]. Усього за декілька місяців до цього в наказі № 39 від 22 лютого 1934 р. зазначалося, що «Режко Михайло Маркіянович, зав. педагогічними курсами, по соцпоходженню з бідняків, учасник громадянської війни 1918–19–21 р.; вчасник боїв під Ленінградом за оволодіння Харковом 1919 р. був командиром партизанських загонів, зараз, як завідувач курсів сумлінно ставиться до своїх обов'язків – відзначається видачею 100 (ста) крб.» [18, арк. 66–68]. Відомо, що М. Режка 19 вересня 1943 р. було призвано військкоматом у Лубенському районі Полтавської області; 19 серпня 1944 р. він помер від отриманих ран. Дружина З. Куликовська проживала в м. Лубни, вул. Кірова, буд. № 6 [62].

Наказом № 37 по СДП від 10 березня 1936 р. «в зв'язку з тим, що за розпорядженням УПВ НКО УСРР знято з навчальним планом історію ВКП(б) та КП(б)У викладавця з цієї дисципліни тов. Шуменко звільнити від викладання історії партії в інституті. Провести з ним останній розрахунок за 61 годину – з них лекційних в 2-х групах – 57 годин та в 1-й групі – 4 години. Виплативши йому вихідну допомогу, згідно існуючих загальних положень, розрахунок провести зі ставки доцента» [20, арк. 104]. У червні 1936 р. Шуменко згадується як ТВО завідувача відділу народів [77]. У січні 1938 р.

як директор школи с. Токарі [3], а в травні 1938 р. як парторг у с. Степанівка [86]. Місцева газета в жовтні того ж року повідомляла, що в середній школі с. Степанівка «створено гурток вчителів, на якому обговорено передові статті газети “Правда” про вивчення історії ВКП(б). Цим гуртком керує парторг Шуменко» [71]. У вересні 1938 р. в газеті «Більшовицька зброя» була опублікована скарга такого змісту: «За постановою РНК і ЦК ВКП(б) учителі сільських шкіл повинні одержувати зарплату 20 числа кожного місяця, але не дотримується цієї постанови директор Степанівської середньої школи тов. Шуменко. Учителька тов. Рекуненко і до цього часу не одержала зарплату за серпень. Шуменко посилає її за грішми до міського відділу народної освіти, а там заявляють, що зарплату для Рекуненко Шуменко вже давно одержав» [55]. У липні 1939 р. П. Шуменко згадується як секретар партійної організації в с. Степанівка [87]. На засіданні бюро Сумського обкому КП(б) У 26–28 серпня 1940 р. було вирішено «освободить тов. Шуменко Павла Степановича от обязанностей зав. райОНО Сумского района в связи с уходом его на работу в западные области Украины» [11, арк. 29]. В армію його було призвано військкоматом Ходорівського району Дрогобицької області 24 червня 1941 р., служив у 203-му армійському запасному стрілецькому полку. Нагороджений медалями «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «За оборону Сталінграда», орденами Вітчизняної війни II ступеня та Червоної Зірки. Перебував на військовій службі до 1 вересня 1946 р. [62].

В особовій справі І. Нечипоренка міститься анкета, згідно з якою він народився в 1900 р. в с. Нижня Сироватка Сумської округи. Рідними мовами вказані українська й російська. До Лютневої революції був батраком із семи років, потім безробітний до жовтневої революції. Після був добровольцем у Червоній гвардії та служив до 1923 р., займаючи різні посади. Спочатку був рядовим, потім політкерівником, головою Робітничо-селянської інспекції. У царській та інших арміях не служив. З 1922 р. в партії РКП(б). З 1922 по 1923 р. був членом спілки залізничників, тоді як служив у Червоній армії на сторожі залізниць. В 1925 р. закінчив робітничий факультет при Харківському сільськогосподарському інституті.

У заяві 2 грудня 1925 р. до керуючого справами НКО як студент ІНО І курсу І. Нечипоренко просив прийняти його «на посаду старшого експедитора, бо я дуже потребую з матеріального боку в посаді». Згідно з іншою заявою 27 січня 1926 р. до керуючого справами НКО І. Нечипоренко просив звільнити його «з 1 лютого з праці, бо я не можу при таких умовах праці, сполучати службу й навчання при такому розкладі як в мене зараз» [82, арк. 1, 3, 4]. І. Нечипоренко 6 серпня 1940 р. подав заяву в СДПІ на ім'я директора інституту з проханням зарахувати його «студентом інституту на 1-й курс історичного (заочного) факультету без іспитів. Я закінчив II-й курс Харківського Інституту Народної Освіти». У його справі міститься автобіографія: «Я, Нечипоренко Іван Данилович родился в 1900 году в с. Нижняя Сыроватка, Краснополяского района Сумской области в семье крестьянина-бедняка. В 1910 году умерли мать и отец. Нас осталось 6 братьев и одна сестра. Я был самым меньшим. Так как меня никто из братьев не хотел брать на свое содержание из-за бедности, то я в 1910 году вынужден был идти на заработки к кулакам и помещикам, где и проработал батраком в разных помещиков и кулаков до 1918 года. С 1918 года пошел добровольно в Красную Армию и прослужил до 1923 года. В армии я окончил ликбез. Прошел трехмесячные курсы по образованию, учебную команду, а затем учился на курсах действительных родов войск в г. Краснодоне. Поучившись 8 месяцев в 1923 году демобилизовался и возвратился в родное село Н[ижняя].-Сыроватка. В Красной Армии в 1923 году вступил в кандидаты партии. В 1923 году осенью Сумской окружной партийный комитет послал меня учиться на Робфак при Харьковском институте сельского хозяйства, который я и окончил в 1925 г. Окончивши Робфак, я в 1925 году перешел на I-й курс Харьковского института Народного Образования, где окончил II курса и в 1929 году был мобилизован ЦК КП(б)У для педработы в Проскуловском округе, который меня направил на фосфоритные рудники с. Борбухи Примецкого района, Винницкой обл., где работал на пропагандисткой работе и преподавателем шахтного комитета до 1930 года. С 1930 по 1936 год работал на редакционной работе в разных должностях: секретарем, заместителем редактора, редактором районной газеты. В 1936 году

я ушел с газетной работы, был зам. жилищным педотделом Сумского колхоза и с мая 1937 года директором Сумского дома учителя и преподавателя Конституции в школах №№ 1, 3, 12 и 13. С мая 1939 года партийная организация меня перевела обратно на газетную работу в областную газету «Більшовицька зброя» в качестве заместителя зав. отделом пропаганды, где я работаю и по настоящее время. Член ВКП(б) с 1925 года. Из родственников у меня имеется сестра, которая работает в колхозе в с. Н[ижня].-Сыроватка (вдова), брат, работавший в одном из совхозов Сибирского края (уехал на переселение в 1927 году и там поступил в совхоз). Другой брат, Андрей, работает в Сумском утильсырье, собирал тряпки и в 1937 году был осужден на три или четыре года. За что именно был осужден, мне неизвестно, так как я с этим братом примерно с 1934 года на почве того, что он не хотел вступать в колхоз, порвал всякие взаимоотношения» [33, арк. 1–5]. І. Нечипоренко був свідком у справі репресованого редактора газети «Більшовицька зброя» І. Лашнюкова. Згідно з його анкетою, на момент свідчень в 1939 р. в нього була дружина Любов Іванівна (29 р.), доньки Людмила (9 р.) і Світлана (3 р.). В 1958 р. І. Нечипоренко перебував на посаді замісника завідуючого відділом партійної пропаганди газети «Більшовицька зброя». У своїх свідченнях він згадує, що працював у редакції газети «Більшовицька зброя» з 1934 по 1937 р. [47, арк. 30, 81].

І. Лашнюков народився в 1897 р. в м. Козелець Чернігівської області. У своїй анкеті він зазначав, що його батьки померли, він мав жінку і трьох дітей. Член КП(б)У з 1919 р. [80, арк. 1, 1 зв.]. В 1919–1920 рр. був у партії боротьбистів у м. Козелець [47, арк. 2]. Закінчив Чернігівську семінарію та І курс Київського географічного інституту. З 1920 по 1923 р. працював викладачем суспільствознавства педкурсів у м. Козелець (за сумісництвом в 1920–1921 рр.). Завідуючим відділом народної освіти там же; з 1924 р. – лектор школи політграмотності в Чернігівському агротехнікумі; в 1925–1926 рр. – головний інспектор народної освіти в м. Глухів. У квітні 1928 р. його висунено на посаду завідувача Глухівським педагогічним технікумом [80, арк. 2, 4], на якій перебував до 1930 р. У його архівно-кримінальній справі згадується, що він закінчив Вечірній комуністичний інститут і курси редакторів при ЦК КП(б)У.

З 16 жовтня 1935 р. по 1 серпня 1937 р. працював у Сумському машинобудівельному технікумі на посаді завідуючого навчальною частиною робфаку і викладача політекономії [47, арк. 2].

С. Гажієнко народився в 1904 р. в с. Рождественське Кромського уїзду Орловської губернії. В 1923–1927 рр. – завідувач повітової контори Держбанку, в 1927 р. – пропагандист у Миропілля, в 1927–1930 р. – викладач соціально-економічних дисциплін у семирічній школі Миропілля (за відрядженням парторганізації) [78, арк. 3]. Заочно навчався в Ніжинському ІСВ (1928–1930 рр.) [27, арк. 29, 225] і Комуністичному університеті (1929–1930 рр.). Згідно з анкетною, викладав російською та українською мовами, читав німецькою. Член партії з 1925 р. [13, арк. 29, 30]. На посаду викладача суспільствознавства денного робфаку СІСВ його призначено 1 вересня 1930 р., з 1 жовтня 1930 р. – асистент економічної географії в СІСВ [78, арк. 1, 4, 6]. Під час роботи в СІСВ / СДПІ брав найактивнішу участь у викритті «ворожої лектури»; 9 листопада 1937 р. давав свідчення в справі репресованого педагога С. Панченка. На той час С. Гажієнко був членом партійного комітету при міськкомі КП(б)У. У нього була дружина Н. Олександрова, вчителька школи № 13 у м. Суми, син Геннадій. Згідно з анкетною С. Панченка, його дружина Г. Панченко у вересні 1937 р. також працювала вчителькою в школі № 13 [49, арк. 9, 30, 30 зв.]. Наказом № 323 по СДПІ від 10 квітня 1939 р. викладач основ марксизму-ленінізму С. Гажієнка було звільнено з роботи у зв'язку з переходом його на роботу до обкому КП(б)У [22, арк. 124 зв.]. У серпні 1942 р. пропав безвісти на фронті [62]. Його дружина Н. Олександрова, 1904 р. н., під час окупації Сумщини німецькою армією перебувала в евакуації, працювала вчителем математики в с. Оброчне Мордовської АССР, з грудня 1943 р. – директором школи № 19 у м. Суми, з листопада 1944 р. – директором школи № 5. З березня 1946 р. член КП(б)У [10, арк. 124].

Висновки. Значна кількість молоді зазнала політичних переслідувань з боку радянської влади за «соціально-вороже» походження. Особові справи містять відомості про осіб, чий родичі померли під час голодомору 1932–1933 рр., були репресовані сталінським режимом. Частина студентів самі зазнали переслідувань з боку

радянської влади. Вивчення особових справ дало можливість простежити їхню подальшу долю. Вивчення матеріалів біографій показує, що навіть перебравшись в інші області УРСР педагоги не змогли уникнути арештів. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення особових і кримінальних справ в інших архівах України, що дасть змогу розширити відомості про репресованих осіб. Залучення цих справ також надасть змогу конкретизувати особливості репресивної політики радянської влади проти студентів і педагогів.

Список бібліографічних посилань

1. Біобібліографічний словник учених Харківського університету. Т. 2. Історики (1905–2012 рр.) / ред. С. І. Посохов. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 300 с.
2. Викрили кубло клясового ворога. *Плуг і Молот*. 1933, 3 лют.
3. Волинська Н. На вчительській конференції. *Більшов. зброя*. 1938. 9 січ.
4. Гудзенко П. А. Сумская область Украинской ССР (экономико-географическая характеристика) : автореф. дис. ... канд. экон. наук / Ин-т экономики АН УССР. Киев, 1955.
5. Гудзенко П. А. Сумська область : географічний нарис / відп. ред. О. Т. Діброва. Київ : Радян. шк., 1958. 122 с.
6. Гудзенко П. А. Черкаська область : географічний нарис. Київ, 1959. 108 с.
7. Державний архів Сумської області. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 26.
8. Державний архів Сумської області. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 27.
9. Державний архів Сумської області. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 37.
10. Державний архів Сумської області. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 126.
11. Державний архів Сумської області. Ф. П-4. Оп. 1. Спр. 46.
12. Державний архів Сумської області. Ф. Р-33. Оп. 1. Спр. 32.
13. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 3.
14. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 205.
15. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 230.
16. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 233.
17. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 234.

18. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 235.
19. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 238.
20. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 239.
21. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 240.
22. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 248.
23. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 249.
24. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 253.
25. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 255.
26. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 268.
27. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 270.
28. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1035.
29. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1438.
30. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1457.
31. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1463.
32. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1532.
33. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1534.
34. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1552.
35. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1558.
36. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1567.
37. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1568.
38. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1613.
39. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1632.
40. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 1681.
41. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 3. Спр. 63.
42. Державний архів Сумської області. Ф. Р-2817. Оп. 4. Спр. 26.
43. Державний архів Сумської області. Ф. Р-7641. Оп. 1. Спр. 483.
44. Державний архів Сумської області. Ф. Р-7641. Оп. 1. Спр. 530.
45. Державний архів Сумської області. Ф. Р-7641. Оп. 1. Спр. 531.
46. Державний архів Сумської області. Ф. Р-7641. Оп. 1. Спр. 534.
47. Державний архів Сумської області. Ф. Р-7641. Оп. 1. Спр. 818.
48. Державний архів Сумської області. Ф. Р-7641. Оп. 1. Спр. 918.
49. Державний архів Сумської області. Ф. Р-7641. Оп. 3. Спр. 513.
50. Державний архів Сумської області. Ф. Р-7621. Оп. 4. Спр. 9.
51. Державний архів Сумської області. Ф. Р-7641. Оп. 4. Спр. 925.
52. До кінця очистити хлібо завод від ворожих елементів. *Більшов.* 1937. 2 жовт.

53. За руйнування колгоспу до розстрілу. *Плуг і Молот*. 1933. 23 берез.
54. Куркульській вилазці в інституті соціального виховання дати рішучу відсіч. *Плуг і Молот*. 1931. 3 лют.
55. Кулібаба Д. Затримує зарплату. *Більшов. зброя*. 1938. 9 верес.
56. Куш Я., Оліцький В. Йосип Рожновський: біографічне дослід. *Консенсус*. 2024. № 2. С. 163–171. <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-02/163-171>
57. Книга наказів 1943/44 рр. *Архів Сум. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка*.
58. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924–1941 р. *Іст. студії сусп. прогресу*. 2018. № 6. С. 112–147.
59. Лук'яненко О. В. «Найближчі друзі партії»: колективи педагогічних вишів України в образах щодення 1920-х – першої половини 1960-х років. Полтава : Сімон, 2019. 658 с.
60. Особова справа викладача Б. Г. Пильвермана. *Архів Сум. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка*.
61. Опаренко М. Кращі люди вступають в партію. *Більшов. зброя*. 1939. 9 серп.
62. Память народа : вебсайт. URL: <https://pamyat-naroda.ru> (дата звернення: 11.07.2024).
63. Постолатій В. До критеріїв визначення дати заснування нашого університету. *Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка*. 2012. № 16. С. 249–260.
64. Покидченко Л. А. Голодомор 1932–1933 рр. на Сумщині. Суми : Ярославна, 2006. 356 с.
65. *Плуг і Молот*. 1933. 21 січ.
66. Реабілітовані історією. Полтавська область : наук.-документ. сер. книг. Київ – Полтава : АСМІ, 2004. Кн. 2. 720 с.
67. Реабілітовані історією. Полтавська область : наук.-документ. сер. книг. Київ – Полтава : АСМІ, 2006. Кн. 4. 736 с.
68. Реабілітовані історією. Сумська область. У 3-х кн. Кн. 1. Суми : Видав.-вироб. п-во «Мрія-1» ТОВ, 2005. 756 с.

69. Реабілітовані історією. Сумська область. У 3-х кн. Кн. 2. Суми : Видав.-вироб. п-во «Мрія-1» ТОВ, 2013. 756 с.

70. Рябенко О. Студенти радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації. Харків : ХНАМГ, 2012. 456 с.

71. Стремсенко Ю. Ф. Гурток вчителів по вивченню історії ВКП(б). *Більшов. зброя*. 1938. 8 жовт.

72. Студент революції. 1931. 5 квіт.

73. Мороз В. Особові справи студентів як джерело вивчення українського визвольного руху. *Укр. визвол. рух*. 2011. № 15. С. 155–191.

74. Нова рада. 1917. 25 жовт.

75. Україна ХХ ст.: суспільно-політичні моделі національної держави (державницька ідеологія та програмні засади провідних українських політичних партій і громадсько-політичних об'єднань) / ред. П. П. Гай-Нижник. Київ, 2018. 705 с.

76. Український мартиролог ХХ ст. *Держ. архів. служба України* : офіц. вебпортал. URL : <https://archives.gov.ua/um.php?p=11&a=46&id=53022> (дата звернення: 11.07.2024).

77. У президії міської ради. *Більшов. зброя*. 1936. 6 черв.

78. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 1384.

79. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 1923.

80. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 4185.

81. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 5083.

82. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 5327.

83. Чому навчають класових ворогів. *Плуг і Молот*. 1931. 25 січ.

84. Чуткий А. Особові справи студентів з Чернігівщини в архіві Київського комерційного інституту. *Сіверян. літоп*. 2018. № 5. С. 172–182.

85. Шищенко І. В. Талановитих вчителів готують лише талановиті викладачі (із історії розвитку методичної школи кафедри

математики Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка). *Актуальні питання природничо-математ. освіти*. 2016. № 7–8. С. 138–149.

86. Шуменко. Перевіряємо виконання рішень партзборів. *Більшов. зброя*. 1938. 14 трав.

87. Шуменко П. Першості нікому не віддамо. *Більшов. зброя*. 1939. 2 лип.

References

1. Posokhov, S. I. (Ed.). (2012). Biobibliografichnyi slovnyk uchenykh Kharkivskoho universytetu. Istoryky (1905-2012 rr.) [Biobibliographic dictionary of scientists of Kharkiv University. Vol. 2: Historians (1905-2012)]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina [in Ukrainian].

2. Vykryly kublo kliasovoho voroha [The nest of the class enemy is disclosed]. (1933, February 3). *Pluh i Molot – Plough and Hammer* [in Ukrainian].

3. Volynska, N. (1933, January 9). Na vchytelskii konferentsii [At the teachers' conference]. *Bilshovytska zbroia – Bolshevik Weapon* [in Ukrainian].

4. Hudzenko, P. A. (1955). *Sumskaia oblast Ukrainskoi SSR (ekonomiko-heohraficheskaia kharakteristika)* [Sumy region of the Ukrainian SSR (economic and geographical characteristics)]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

5. Hudzenko, P. A. (1958). *Sumska oblast: heohrafichnyi narys* [Sumy region: a geographical essay]. O. T. Dibrova (Ed.). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

6. Hudzenko, P. A. (1959). *Cherkaska oblast: heohrafichnyi narys* [Cherkasy region: a geographical essay]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund P-1. Inventory 1. Unit 26 [in Ukrainian].

8. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund P-1. Inventory 1. Unit 27 [in Ukrainian].

9. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund P-1. Inventory 1. Unit 37 [in Ukrainian].

10. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund P-1. Inventory 1. Unit 126 [in Ukrainian].
11. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund P-4. Inventory 1. Unit 46 [in Ukrainian].
12. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-33. Inventory 1. Unit 32 [in Ukrainian].
13. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 3 [in Ukrainian].
14. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 205 [in Ukrainian].
15. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 230 [in Ukrainian].
16. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 233 [in Ukrainian].
17. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 234 [in Ukrainian].
18. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 235 [in Ukrainian].
19. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817, Inventory 1, Unit 238 [in Ukrainian].
20. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State Archives of Sumy Oblast. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 239 [in Ukrainian].
21. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 240 [in Ukrainian].
22. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 248 [in Ukrainian].
23. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 249 [in Ukrainian].
24. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 253 [in Ukrainian].
25. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 255 [in Ukrainian].
26. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 268 [in Ukrainian].
27. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State achive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 1. Unit 270 [in Ukrainian].

28. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1035 [in Ukrainian].
29. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1438 [in Ukrainian].
30. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1457 [in Ukrainian].
31. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1463 [in Ukrainian].
32. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1532 [in Ukrainian].
33. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1534 [in Ukrainian].
34. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1552 [in Ukrainian].
35. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1558 [in Ukrainian].
36. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1567 [in Ukrainian].
37. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State Archives of Sumy Oblast. Fund R–2817. Inventory 2. Unit 1568 [in Ukrainian].
38. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1613 [in Ukrainian].
39. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1632 [in Ukrainian].
40. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 2. Unit 1681 [in Ukrainian].
41. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 3. Unit 63 [in Ukrainian].
42. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-2817. Inventory 4. Unit 26 [in Ukrainian].
43. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-7641. Inventory 1. Unit 483 [in Ukrainian].
44. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-7641. Inventory 1. Unit 530 [in Ukrainian].
45. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-7641. Inventory 1. Unit 531 [in Ukrainian].

46. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-7641. Inventory 1. Unit 534 [in Ukrainian].
47. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State Archives of Sumy Oblast. Fund R-7641. Inventory 1. Unit 818 [in Ukrainian].
48. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-7641. Inventory 1. Unit 918 [in Ukrainian].
49. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-7641. Inventory 3. Unit 513 [in Ukrainian].
50. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-7641. Inventory 4. Unit 9 [in Ukrainian].
51. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti – State archive of Sumy region. Fund R-7641. Inventory 4. Unit 925 [in Ukrainian].
52. Do kintsia ochystyty khlibozavod vid vorozhykh elementiv [To clean the bakery off hostile elements completely]. (1937, October 2). *Bilshovytska zbroia – Bilshovik's Weapon* [in Ukrainian].
53. Za ruinuvannia kolhospu do rozstrilu [One was sentenced to shot for destroying a collective farm]. (1933, March 23). *Pluh i Molot – Plough and Hammer* [in Ukrainian].
54. Kurkulsii vylatzsi v instytuti sotsiialnoho vykhovannia daty rishuchu vidsich [The kulak raid in the Institute of Social Education must be resolutely repelled]. (1933, February 3). *Pluh i Molot – Plough and Hammer* [in Ukrainian].
55. Kulibaba, D. (1938, September 9). Zatrymuie zarplatu [Salary is delayed]. *Bilshovytska zbroia – Bilshovik Weapon* [in Ukrainian].
56. Kushch, Ya., Olitskyi, V. (2024). Yosyp Rozhnovskiy: biohrafichne dosie [Joseph Rozhnovsky: a biographical dossier]. *Consensus*, 2, 163-171 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-02/163-171>
57. Knyha nakaziv 1943/44 rr. [Book of Orders, 1943/44]. *Arkhiv Sumskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni A. S. Makarenka – Archive of A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University* [in Ukrainian].
58. Kryzhanivskiy, V. M. (2018). Materialy do biohrafichnoho slovnyka “Naukovo-pedahohichni pratsivnyky Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. O. Dovzhenka, 1952-1991 r.” [Materials for the Biographical Dictionary “Scientific and Pedagogical

Workers of Hlukhiv National Pedagogical University named after O. Dovzhenko, 1952-1991”]. *Istorychni studii suspilnoho prohresu – Historical Studies of Social Progress*, 6, 112-147 [in Ukrainian].

59. Lukianenko, O. V. (2019). “Naiblyzhchi druzi partii”: kolektyvy pedahohichnykh vyshiv Ukrainy v obrazakh shchodennia 1920-kh – pershoi polovyny 1960-kh rokiv [“The closest friends of the party”: collectives of pedagogical universities of Ukraine in the images of everyday life of the 1920 s – the first half of the 1960 s]. Poltava: Simon [in Ukrainian].

60. Osobova sprava vykladacha B. H. Pylvermana [Personal file of the lecturer B. G. Pilverman]. *Arkhiv SumPDU im. A. S. Makarenka – Archive of A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University* [in Ukrainian].

61. Oparenko, M. (1939, August 9). Krashchi liudy vstupaiut v partiinu [The best people join the party]. *Bilshovytska zbroia – Bolshevik Weapon* [in Ukrainian].

62. Pamiat naroda: vebсайт – Memory of the People: website [in Russian]. Retrieved from <https://pamyat-naroda.ru> (Last accessed: 11.07.2024).

63. Postolatii, V. (2012). Do kryteriiv vyznachennia daty zasnuvannia nashoho universytetu [On criteria for determining the date of our university foundation]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Vynnychenka – Scientific Notes of Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University*, 16, 249-260 [in Ukrainian].

64. Pokydchenko, L. A. (2006). Holodomor 1932-1933 rr. na Sumshchyni [The Holodomor of 1932-1933 in the Sumy Region]. Sumy: Yaroslavna [in Ukrainian].

65. Pluh i Molot – Plough and Hammer (1933, January 21) [in Ukrainian].

66. Reabilitovani istoriiei. Poltavska oblast: naukovo-dokumentalna seriia knyh [Rehabilitated by history. Poltava region: a scientific and documentary book series]. (2004). Book 2. Kyiv – Poltava: ASMI [in Ukrainian].

67. Reabilitovani istoriiei. Poltavska oblast: naukovo-dokumentalna seriia knyh [Rehabilitated by history. Poltava region: a scientific and

documentary book series]. (2004). Book 4. Kyiv – Poltava: ASMI [in Ukrainian].

68. Reabilitovani istoriieiu. Sumska oblast [Rehabilitated by history. Sumy region]. (2005). In 3 books. Book 1. Sumy: Vydavnycho-vyrobnyche pidpryemstvo “Mriia-1” TOV [in Ukrainian].

69. Reabilitovani istoriieiu. Sumska oblast [Rehabilitated by history. Sumy region]. (2005). In 3 books. Book 2. Sumy: Vydavnycho-vyrobnyche pidpryemstvo “Mriia-1” TOV [in Ukrainian].

70. Riabchenko, O. (1970). Studenty radianskoï Ukrainy 1920-1930-kh rokiv: praktyky povsiakdennosti ta konflikty identyfikatsii [Students of Soviet Ukraine in the 1920 s and 1930 s: Everyday life practices and conflicts of identification]. Kharkiv: KhNAMH [in Ukrainian].

71. Stremsenko, Yu. F. (1938, October 8). Hurtok vchyteliv po vyvchenniu istorii VKP(b) [Teachers’ circle for the study of the history of the CPSU (b)]. *Bilshovytska zbroia – Bolshevik Weapon* [in Ukrainian].

72. Student revoliutsii [Student of the Revolution]. (1931, April 5) [in Ukrainian].

73. Moroz, V. (2011). Osobovi spravy studentiv yak dzherelo vyvchennia ukrainskoho vyzvolnoho rukhu [Personal files of students as a source for studying the Ukrainian liberation movement]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh – The Ukrainian Liberation Movement*, 15, 155-191 [in Ukrainian].

74. Nova Rada – The new council. (1917, October 25) [in Ukrainian].

75. Hai-Nyzhnyk, P. P. (Ed.). (2018). Ukraina 20th st.: suspilno-politychni modeli natsionalnoi derzhavy (derzhavnytska ideolohiia ta prohramni zasady providnykh ukrainskykh politychnykh partii i hromadsko-politychnykh obiednan) [Ukraine in the Twentieth Century: Socio-Political Models of the National State (state ideology and programmatic principles of leading Ukrainian political parties and socio-political associations)]. Kyiv [in Ukrainian].

76. Ukrainskyi martyroloh XX st. [Ukrainian martyrologist of the twentieth century]. *Derzhavna arkhivna sluzhba Ukrainy – State Archival Service of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://archives.gov.ua/um.php?p=11&a=46&id=53022> (Last accessed: 11.07.2024).

77. U prezydii miskoi rady [In the presidium of the city council]. (1936, June 6). *Bilshovytska zbroia – Bolshevik Weapon* [in Ukrainian].

78. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy – Central State Archive of Higher Authorities. Fund 166. Inventory 12. Unit 1384 [in Ukrainian].

79. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy – Central State Archive of Higher Authorities. Fund 166. Inventory 12. Unit 1923 [in Ukrainian].

80. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy – Central State Archive of Higher Authorities. Fund 166. Inventory 12. Unit 4185 [in Ukrainian].

81. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy – Central State Archive of Higher Authorities. Fund 166. Inventory 12. Unit 5083 [in Ukrainian].

82. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy – Central State Archive of Higher Authorities. Fund 166. Inventory 12. Unit 5327 [in Ukrainian].

83. Chomu navchaiut klasovykh vorohiv [What class enemies are taught]. (1931, January 25). *Pluh i Molot – Plough and Hammer* [in Ukrainian].

84. Chutkyi, A. (2018). Osobovi spravy studentiv z Chernihivshchyny v arkhivi Kyivskoho komertsiiinoho instytutu [Personal files of students from Chernihiv region in the archives of the Kyiv Commercial Institute]. *Siverianskyi litopys – Chronicle of Severians Land*, 5, 172-182 [in Ukrainian].

85. Shyshenko, I. V. (2016). Talanovytykh vchyteliv hotuiut lyshe talanovyti vykladachi (iz istorii rozvytku metodychnoi shkoly kafedry matematyky Sumskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni A. S. Makarenka) [Talented teachers are trained only by talented lecturers (from the history of the development of the methodological school at the Department of Mathematics at A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University)]. *Aktualni pytannia pryrodnycho-matematychnoi osvity – Topical Issues of Natural and Mathematical Education*, 7-8, 138-149 [in Ukrainian].

86. Shumenko. (1938, May 14). Pereviriaiemo vykonannia rishen partzboriv [We check the implementation of party meetings decisions]. *Bilshovytska zbroia – Bolshevik Weapon* [in Ukrainian].

87. Shumenko, P. (1939, July 2). Pershosti nikomu ne vidamo [We

don't give up the championship to anyone]. *Bilshovytska zbroia – Bilshovik Weapon* [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.08.2024.

Eduard Semeshyn,

Master of History, Independent Researcher,

e-mail: edvardhannover@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5022-203X>

Personal Files and Lists of Students and Teachers as a Source for Studying Repressions in the Sumy Region in the 1930s

The study *aims to trace* the fate of people repressed by the Soviet authorities, on the basis of a combination of personal files, lists of students and teachers, criminal case files, and other documents from archival collections, as well as using studies already published. *The methodological basis* for the research is the principles of historicism, objectivism, and a combination of systemic and regional approaches aimed at scientific and critical analysis of a set of historical sources. At various stages of the research work, the methods of analysis and synthesis, systematization, periodization, and critical analysis of sources were applied. *The scientific novelty* is in the fact that for the first time the personal files of students and teachers became the object of a systematic study aimed at revealing information about persons who were repressed by Soviet authorities or were relatives of so-called “enemies of the people”. The author attempted to create a special database of students and teachers in the Sumy region on the basis of personal files and lists containing biographical information. Revealing of information about relatives of repressed persons is also important for genealogical research. *Conclusions.* A large number of young people were subjected to political persecution by Soviet authorities because they had a «socially hostile» background: they came from wealthy peasant families or their relatives joined anti-Soviet armies in 1918-1920. A promising area for further research is the study of personal and criminal files in other archives of Ukraine, which will allow to expand the information about repressed persons. The use of these cases will also make it possible to determine the specifics of the Soviet government's repressive policy against students and teachers.

Keywords: personal files, repression, students, teachers, Sumy region.